

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला
०७०-सी-०२२६

मुद्दा: निषेधाज्ञायुक्त उत्प्रेषण परमादेश।

काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ बस्ने मिनु श्रेष्ठ....१	पुनरावेदक
विरुद्ध	निवेदक
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौं.....१	
काठमाडौं महानगरपालिकाको कार्यालय, बागदरवार, काठमाडौं.....१	प्रत्यर्थी
काठमाडौं महानगरपालिका १३ वडा कार्यालय१	विपक्षी
जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बबरमहल, काठमाडौं.....१	
काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, अनामनगर.....१	

शुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रवीर सिंह बस्न्यात
माननीय न्यायाधीश श्री रामचन्द्र यादव
पुनरावेदन अदालत पाटन

आदेश मिति: २०७०।१।२५

तत्कालीन न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकार भित्र भई पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:-

१. साविक जग्गाधनी पदमकुमार राजलवटले विधिवत नक्सा पास गरी बसोबास गरी आउनु भएको काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १३ सि.नं.१०२-११०२-०३ कि.नं. ५४ मा अवस्थित घरजग्गा म निवेदिकाले २०६३।११।२२ मा पारित गरी लिई जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा पाई सालसालको लाग्ने घर जग्गा कर समेत तिरी घर बसोबास गरी आएकी छु। त्यसमा कसैको खर खिचोला थिएन। यसै घर जग्गाको सम्बन्धमा विपक्षी अख्तियार

दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले म निवेदिकालाई बुझ्दा आफ्नो भए गरेको ब्यहोराको बयान गरेपछि के कस्तो निर्णय गरियो भन्ने कुराको आजसम्म कुनै किसिमको जानकारी पाएको छैन। विपक्षी काठमाडौं महानगरपालिकाले निर्णय कार्यान्वयन गर्ने भनी मेरो दिदी ममता श्रेष्ठको नाउँमा विपक्षी १३ नं. वडा कार्यालयलाई बोधार्थ दिएको मिति २०६९।११।२० को पत्र प्राप्त भयो। उक्त पत्रमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६९।५।२० मा निर्णय भई मिति २०६९।५।३१ च.नं.४०२ को पत्र मार्फत काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ सिट नं.१०२-११०२-०२, ०३ कि.नं.५ र ५४ को कित्ताको नक्सामा सार्वजनिक जग्गा घुसेकोमा मिति २०६९।११।९ मा सर्वेक्षक सहितको प्राविधिक टोलीले स्थलगत अध्ययन गरी सरकारी सार्वजनिक जग्गा घुसेको भागको नापसमेत खुलाई स्केच सहित पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार कि.नं.५ र ५४ मा घुसेको सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्न डोर तोकी जिल्ला प्रशासन कार्यालय र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण समेतको सहयोगमा अतिक्रमण हटाई कि.नं.१ को सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्नु भनी मिति २०६९।११।१४ मा निर्णय भएकोले यो पत्र रीतपूर्वक तामेल भएको १० दिनभित्र कार्यान्वयन गरी जानकारी गराउनुहोला अन्यथा यसै कार्यालयबाट डोर कर्मचारी खटिई आई निर्णय कार्यान्वयन गरिनेछ र कार्यान्वयन गर्दा लाग्ने खर्च समेत तपाईंबाट असुल गरिने छ भन्ने समेत ब्यहोराको पत्र मिति २०६९।११।२० मा बुझाएकोबाट के रहेछ भनी विपक्षी महानगरपालिकामा गई सबै कागजातहरूको नक्कल ममता श्रेष्ठले सारी हेर्दा आफ्नो घर जग्गाको नभई म मिनु श्रेष्ठको कि.नं. ५४ सम्बन्धी भएको देखिई यही मिति २०६९।१२।३ मा सारी लिएको सबै कागज मलाई दिनु भएबाट मेरो नाउँमा रीतपूर्वक म्याद तामेल नभए पनि सम्पूर्ण ब्यहोरा अवगत भई नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ द्वारा प्रदत्त मेरा हकमा आघात पुऱ्याउने आशङ्का भएकोले ऐ. को दफा १७(१)(२) तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(२) अन्तर्गत आफ्नो हक प्रचलनको लागि यो निवेदन लिई उपस्थित भएकी छु।

२. नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ ले कानूनी समानताको हक ऐ. दफा ६(५)(६) मा निवास र घरजम गर्ने तथा सम्पत्ति आर्जन गर्ने भोग गर्ने तथा बेचबिखन गर्ने अधिकार प्रदान गरी ऐ. को दफा ९ ले सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकार प्रदान गर्नुको अलावा ऐ. को दफा १० ले नागरिकको बासस्थानको रक्षाको व्यवस्था गरी ती हकहरूको संरक्षण निमित्त ऐ. को धारा १७(१)(२) अनुरूप अन्तरिम आदेशसहितको निषेधाज्ञाको आदेश जारी गर्न सक्ने गरी नागरिकको हक अधिकारको रक्षाको प्रत्याभूति गरिरहेको छ। विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०६९।५।२० मा गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मेरो

घर भत्काउने समेतको कुनै पनि कार्य नगर्नु, नगराउनु, यथास्थितिमा राख्नु भनी पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३क. बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेशसहितको निषेधाज्ञायुक्त उत्प्रेषण परमादेश लगायतको उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन पत्र।

३. यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको मागबमोजिम निषेधाज्ञायुक्त परमादेश उत्प्रेषणको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार, कारण र प्रमाण भए सबुद प्रमाणसहित म्याद सूचना तामेल भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं.१ र ४ ले पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय पाटनमार्फत र अन्य विपक्षीहरूले आफै वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु होला भनी आदेश र निवेदनको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी रीतपूर्वक तामेल गराई नियमानुसार गरी पेश गर्नुहोला। निवेदकले अन्तरिम आदेशको समेत माग गर्नु भएकोमा यस विषयमा दुबै पक्षको छलफल सुनी निर्णय हुन उपयुक्त देखिएकोले निवेदिकाको नाउँ दर्ताको कि.नं. ५४ को जग्गाको हकमा काठमाडौं महानगरपालिकाको मिति २०६९।११।२० को पत्रको कार्यान्वयन रोकी यथास्थितिमा राखी मिति २०६९।१२।१४।४ गते दिनको ठीक ११:०० बजे यस सम्बन्धी छलफलमा उपस्थित हुनु होला भनी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई उक्त दिन नियमानुसार पेश गर्नुहोला भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६९।१२।७ मा भएको आदेश।
४. यसमा विवादित जग्गामा निवेदकको घर रहेको भन्ने देखिएकोले सुविधा सन्तुलनको दृष्टिकोणबाट यो निवेदनको किनारा हुँदाका बहत ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा यो निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म निवेदकको घर भत्काउने कार्य नगर्नु, नगराउनु भनी पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ३३क. बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ। यो आदेशको जानकारी तत्काल विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६९।१२।१४ मा भएको आदेश।
५. विपक्षी रिट निवेदकले उल्लेख गरेको स्थान काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ को सिट नं.१०२-११०२-०३ कि.नं.५ र ५४ को जग्गाको सम्बन्धमा उक्त जग्गामा सार्वजनिक जग्गा मिची आफ्नो जग्गामा पारेकोले कारवाहीको लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६९।५।२० मा काठमाडौं महानगरपालिकाले मिति २०६९।११।१४ मा गरेको निर्णयको कार्यान्वयनको विषयलाई लिएर विपक्षीले यस प्राधिकरणलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै कारण छैन। हालसम्म उक्त जग्गाको सम्बन्धमा यस प्राधिकरणले कुनै

पनि काम कारवाही नगरेको हुँदा विपक्षीले दूषित भावनाले ग्रसित भएर यस प्राधिकरणलाई विपक्षी बनाएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेजभागी छ। कुनै पनि व्यक्तिले सार्वजनिक जग्गा हडप्ने र आफ्नो जग्गा घुसाई सार्वजनिक पर्ति जग्गा मिच्ने कार्य गर्न मिल्दैन। यदि त्यस्तो गैरकानूनी कार्य गरेमा सम्बन्धित स्थानीय निकाय जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालय, काठमाडौं महानगरपालिका जस्ता निकायहरूले कारवाही गर्न सक्ने र उक्त कार्यमा यस प्राधिकरणको सहयोग मागिएकोमा कानून अनुसार सक्ने सहयोग गर्ने ब्यहोरा अनुरोध छ। अतः विपक्षीहरूको झुट्टा एवं गैरकानूनी रिट निवेदनपत्र खारेज गरी हक इन्साफ गरिपाउँ भन्ने काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको लिखित जवाफ।

६. प्रस्तुत रिट निवेदनका सम्बन्धमा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ को कि.नं.५ र ५४ को कित्ता जग्गामा अतिक्रमित भएको सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट प्राप्त निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा यस कार्यालयबाट पत्राचारसम्म गरिएको हो। सो बाहेक निवेदकको मौलिक हक अधिकारमा प्रतिकूल असर पुऱ्याउने कुनै पनि कार्य यस कार्यालयबाट नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन यस कार्यालयको हकमा खारेज गरिपाउँ भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ।
७. रिट निवेदकको कि.नं.५४ मा बनेको पुरै घर भत्काउने गरी यस आयोगबाट निर्णय भएको होइन। उक्त कि.नं. भित्र सरकारी सार्वजनिक जग्गा घुसेको हदसम्म सरकारी कायम गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क बमोजिम सम्बन्धित निकायमा सुझाव दिने गरी यस आयोगबाट भएको उक्त निर्णयबाट निवेदकको कानूनी हकमा आघात पर्न गएको छैन। सरकारी सार्वजनिक जग्गामा कसैले पनि अतिक्रमण गरी उपभोग गर्न मिल्दैन। रिट निवेदकले आफ्नो कित्ता जग्गाभित्र सार्वजनिक जग्गा घुसाएको भन्ने अनुसन्धानबाट देखिएको र उक्त जग्गाको हाल साविक पनि हुन नसकेको हुँदा त्यस्तो सार्वजनिक जग्गा घुसाएको सम्म हटाउने गरी यस आयोगबाट सुझाव दिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगालको लिखित जवाफ।
८. सार्वजनिक जग्गा कि.नं.५ र ५४ मा घुसेको भागसम्म सार्वजनिक जग्गा कायम गर्नका लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट निर्णयानुसार लेखिपठाएको हुँदा निवेदकको माग बमोजिम निषेधाज्ञायुक्त उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था नहुँदा खारेज हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७०।१।२५ को आदेश।
९. कि.नं.५ र ५४ मा घुसेको सार्वजनिक जग्गासम्म सार्वजनिक कायम गर्नका लागि अख्तियार

दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट निर्णयानुसार लेखिपठाएको हुँदा निषेधाज्ञायुक्त उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था नहुँदा खारेज हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको आदेशमा चित्त बुझेन। साविक जग्गाधनी पदमकुमार राजलवटले मिति २०५१।१०।१२ मा नक्सा पास गरी बनाएको कि.नं. ५४ को घरजग्गा मिति २०६३।११।२२ मा लिएको हुँ। नक्सा अनुसार घर निर्माण नभए स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम महानगरपालिकाले घर भत्काउन सक्ने कानूनी व्यवस्था छ। सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने दायित्व जिल्ला प्रशासन कार्यालयको देखिन्छ। कि.नं. ५४ को जग्गामा सरकारी सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी घर बनाई बसेकोलाई हटाई नापी नक्सा अनुसार सरकारी सार्वजनिक कायम गर्नको लागि काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ को कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणलाई लेखि पठाउने भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भन्दा बाहिर गई गरेको मिति २०६९।५।२० को निर्णय र उक्त कि.नं. समेतमा सार्वजनिक जग्गा घुसेको अतिक्रमण हटाई सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने भनी काठमाडौं महानगरपालिकाबाट मिति २०६९।११।१४ मा भएको निर्णय सहितको कामकारवाही बदर गर्नुपर्नेमा मैले उठाएको अधिकारक्षेत्र लगायतका कानूनी प्रश्नमा विचार नगरी रिट निवेदन खारेज गरेको पुनरावेदन अदालतको मिति २०७०।१।२५ को आदेश उल्टी गरी निवेदन एवं पुनरावेदन जिकीर अनुसार गरीपाँउ भन्ने समेत ब्यहोराको पुनरावेदन-पत्र।

१०. सरकारी सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी घर बनाई बसेकोलाई हटाई नापी नक्सा अनुसार सार्वजनिक कायम गर्नु भन्ने अधिकार विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई भएको नदेखिएकोले पुनरावेदन अदालत पाटनको निर्णय ने.का.प. २०६८,अङ्क २ नि.नं. ८५५८ पृष्ठ २६२ मा प्रकाशित सिद्धान्तको रोहमा फरक पर्ने देखिँदा अ.ब. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए पछि वा अवधि नाघेपछि कानूनबमोजिम गरी पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।६।३० को आदेश।

११. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६९।५।२० मा भएको निर्णय सहितको मिसिल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र सोही अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको उक्त मिति २०६९।५।२० को निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा काठमाडौं महानगरपालिकाबाट मिति २०६९।११।९ मा फिल्डचेक गरेको भन्ने देखिन आएकोले सो सम्बन्धमा काठमाडौं महानगरपालिकाबाट भएको कामकारवाहीको फायल निजको तर्फबाट उपस्थित हुनु हुने वरिष्ठ अधिवक्ता श्री दामोदर खड्का मार्फत झिकाई

आएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।३।२४ को आदेश।

१२. नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी आज यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री श्यामप्रसाद खरेलले मेरो पक्षले कि.नं. ५४ को घरजग्गा पदमकुमार राजलवटबाट मिति २०६३।११।२२ मा राजिनामा पास गरिएको हो। मिति २०५१।१०।२२ मा नै उक्त जग्गामा नक्सापास गरी दाताले घर बनाएका हुन। उक्त घरजग्गा मेरो पक्ष मिनु श्रेष्ठको नाममा रहेकोमा सो विषयमा ममता श्रेष्ठलाई पत्राचार गरेको देखिन्छ। जग्गा सम्बन्धी निर्णय गर्ने अधिकार कानूनले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई नदिएको हुँदा उक्त निर्णय कानून सम्मत छैन। पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश उल्टी हुनु पर्छ भनी बहस गर्नु भयो।

१३. विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री विश्वराज कोइरालाले निवेदकको दाताकै पालामा उक्त जग्गा अवैध भएकोले श्रोतनै अवैध भएपछि उक्त जग्गा वैध हुन सक्दैन। सार्वजनिक जग्गा कसैले दर्ता गराएको भए मालपोत ऐन, २०३४ बमोजिम जहिलेसुकै बदर गराउन सक्ने र मिचेमा हटाउन सक्ने व्यवस्था छ तसर्थ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गरेको निर्णय ठिक छ पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको आदेश मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.१३ को तर्फबाट विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री दामोदर खड्काले सार्वजनिक जग्गामा घर निर्माण भै आएको नक्सा मुचुल्काबाट देखिन्छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उपस्थित भई कागज गरेकोले निवेदक मिनुले जानकारी नपाएको भन्न मिल्दैन। पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको आदेश मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री हरेराम तिवारीले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले र काठमाडौं महानगरपालिकाले गरेको निर्णयको कार्यान्वयनको विषयलाई लिएर यस प्राधिकरणलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै कारण छैन तसर्थ पुनरावेदन अदालत पाटनले गरेको आदेश मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो।

१४. उल्लिखित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता तथा अधिवक्ताहरू र सहन्यायाधिवक्ताको बहससमेत सुनी पुनरावेदन सहितको सक्कल मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत पाटनको आदेश मिलेको छ, छैन? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो, होइन? सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

१५. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०५१।१०।१२ मा दाता पदमकुमार राजलवटले नक्सा पास गरी कि.नं. ५४ को जग्गामा बनाएको घर सहितको जग्गा मिति २०६३।११।२२ मा राजिनामाको लिखत गरी लिई साल सालको कर तिरी बसोबास गर्दै आइरहेको छु। उक्त कि.नं.मा सार्वजनिक जग्गा घुसेको नापसमेत खुलाई स्केच सहितको प्रतिवेदन सर्भेक्षकले पेश गरेकोले सार्वजनिक जग्गाको अतिक्रमण हटाउन अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६९।५।२० निर्णय गरी कार्यान्वयन गर्न पठाएकोमा सोको कार्यान्वयन गर्न काठमाडौं नगरपालिकाले मिति २०६९।११।१४ मा गरेको निर्णय सहितको पत्र दिदी ममता श्रेष्ठले बुझेकोले थाहा हुन आयो। सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने कार्य जिल्ला प्रशासनको हुने साथै नक्सा विपरीत घर निर्माण भएमा महानगरपालिकाले भत्काउन सक्ने कानूनी व्यवस्था छ। नक्सापास गरी बनाएको कि.नं. ५४ को जग्गामा बनेको घर मुलुकी ऐन, घर बनाउने महलको ११ नं. को हदम्याद व्यतित भैसकेको साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको उक्त निर्णय अ.बं. ३५ नं. ले अनधिकृत, क्षेत्राधिकार विहिन भएकोले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको मुख्य रिट निवेदन दावी देखिन्छ।
१६. निवेदकको कि.नं. ५४ को पुरै जग्गामा बनेको घर भत्काउने नभई सार्वजनिक जग्गा घुसेको हदसम्म सरकारी जग्गा कायम गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क बमोजिम सम्बन्धित निकायमा सुझाव दिने गरी निर्णय भएको हुँदा निवेदकको हकमा आघात नपरेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत ब्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ परेको पाइन्छ।
१७. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयको कार्यान्वयनको विषयलाई लिएर यस प्राधिकरणलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने कारण छैन भन्ने काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, काठमाडौंको र कि.नं. ५ र ५४ को कित्ता जग्गामा अतिक्रमित सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्न पत्राचार भएको विषयले निवेदकको कुनै पनि हक हनन नभएको भन्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ।
१८. नक्सा पास नगरी वा विपरीत घर बनेको भए स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ बमोजिम काठमाडौं महानगरपालिकाले घर भत्काउन सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको साथै कानूनले सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख संरक्षण गर्ने अधिकार जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई दिएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको उक्त निर्णय क्षेत्राधिकार विहिन छ भन्ने निवेदकले दावी लिएको र विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निवेदकको कि.नं. ५४ को

पुरै जग्गा बनेको घर नभई सार्वजनिक जग्गा मिची बनाएकोसम्म घर टहरा भत्काउन ऐनको १२क बमोजिम सुझाव दिने निर्णय भएको भन्ने जिकिर सन्दर्भमा हेर्नु भन्दा पहिले सोसंग सम्बन्धित नेपाल कानूनमा भएको कानूनी व्यवस्था उल्लेख हुनु आवश्यक देखिन्छ।

(क) स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ५ को उपदफा (५)(ग) मा जिल्लाभित्र रहेकोनेपाल सरकारको सबै सम्पत्तिको रेखदेख, सम्भार तथा मर्मत गर्ने, गराउने।

दफा ९ उपदफा (६क) सरकारी जग्गा, सार्वजनिक जग्गा वा सामुदायिक जग्गामा आफ्नो हक कायम नभै कसैले घर बनाउनु हुँदैन। कसैले त्यस्तो जग्गामा घर बनाएमा वा बनाउन प्रयत्न गरेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिलाई घर बनाउन रोक्का गर्ने आदेश दिन सक्नेछ। त्यस्तो आदेश दिँदा घर बनाई सकेको वा बनाईरहेको भए एक महिनाभित्र घर भत्काई लैजान समेत आदेश दिन सक्नेछ। सो म्यादभित्र घर भत्काई नलागेमा त्यस्तो घर बनाउनेलाई प्रमुख जिल्ला अधिकारीले पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी त्यस्तो घर भत्काउन सक्नेछ र त्यसरी घर भत्काउँदा लागेको खर्च समेत सम्बन्धित व्यक्तिबाट असुल गर्न सक्नेछ।

(ख) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क मा अन्य आवश्यक कारवाहीका लागि लेखी पठाउने: सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी ... नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि, नोक्सानी पुऱ्याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भरिभराउ गर्न वा आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेछ।

(ग) नक्सा पास हुँदा प्रचलनमा रहेको तत्कालिन नगरपालिका ऐन, २०४७ को दफा ४१ को उपदफा (२) मा कसैले यस ऐन बमोजिम नक्सा पास नगराई वा पास भएको नक्सामा अनुमति बेगर अदल बदल गरी घर बनाएको वा बनाईरहेको ठहरेमा सो घर वा सो घरको कुनै भाग अध्यक्षले आवश्यक सम्झेमा भत्काउन आदेश दिन सक्नेछ।

दफा ४२ सार्वजनिक जग्गा मिची घर, टहरा आदि बनाएमा भत्काउन सिफारिश गर्ने: नगरपालिकाको क्षेत्र भित्रको सार्वजनिक जग्गामा कुनै व्यक्तिले अनधिकृत रूपले घर, टहरा आदि निर्माण गरेमा वा सार्वजनिक जग्गा मिची त्यस्तो निर्माण गरेमा त्यसरी निर्माण गरेको घर टहरा आदि भत्काउन नगरपालिकाले जिल्ला कार्यालयमा सिफारिश गरी पठाउन सक्नेछ।

(घ) विवाद सिर्जना भएको बखत प्रचलनमा रहेको स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १६१ को उपदफा (१) नगरपालिका क्षेत्रमा कसैले निर्माण गरेको वा गरिरहेको भवनको सम्बन्धमा देहायको कुराहरूको जाँचबुझ गर्न प्रमुखले कुनै इन्जिनियर,ओभरसियर वा कर्मचारीलाई खटाउन सक्नेछ।

(क) त्यस्तो भवन निर्माण गर्न यस ऐनबमोजिम अनुमति लिएको छ,छैन,

(ख) त्यस्तो भवन यस ऐनबमोजिम पास भएको नक्सा अनुसार निर्माण भएको वा भइरहेको छ, छैन,

(ग) त्यस्तो भवनले सार्वजनिक जग्गा, बाटो, मन्दिर, चोक, ढल, नाला, पोखरी आदि मिचेको छ, छैन।

उपदफा (४) मा उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको प्रतिवेदन अनुसार कसैले यस ऐनबमोजिम अनुमति नदिई वा सार्वजनिक जग्गा, बाटो, मन्दिर, चोक, ढल, नाला, पोखरी आदि मिची भवन निर्माण गरेको वा गरिरहेको ठहरेमा प्रमुखले सो भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउने आदेश दिनुपर्नेछ।

उपदफा (५) मा उपदफा (२) बमोजिम पेश भएको प्रतिवेदन अनुसार कसैले यस ऐनबमोजिम पास भएको नक्सामा प्रमुखको स्वीकृति बेगर हेरफेर गरी भवन निर्माण गरेको वा गरिरहेको ठहरेमा प्रमुखले एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न वा सो भवन वा त्यसको कुनै भाग भत्काउने आदेश दिन सक्नेछ।

१९. माथी उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबाट सार्वजनिक सम्पत्तिको रेखदेख र संरक्षण गर्ने अधिकार कुन निकायलाई कानूनले दिएको छ भन्ने तर्फ हेर्दा स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को दफा ५ को उपदफा (५)(ग)मा जिल्लाभित्र रहेको नेपाल सरकारको सबै सम्पत्तिको रेखदेख, सम्भार तथा मर्मत गर्ने, गराउने र दफा ९ को उपदफा (६क) मा कसैले आफ्नो हक नपुग्ने सरकारी,सार्वजनिक र सामुदायिक जग्गा मिची घर टहरा बनाउने प्रयत्न गरेमा रोक्ने, बनाइरहेको वा बनाइसकेको भए भत्काई लैजान आदेश दिने सो नगरेमा भत्काउने र लागेको खर्च निजैबाट असूल उपर गर्ने साथै जरिवाना समेत गर्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई रहेको देखिन्छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क को कानूनी व्यवस्था अनुचित कार्यसँग सम्बन्धित देखिन्छ। उक्त दफामा सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि, नोक्सानी पुऱ्याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भरिभराउ गर्न वा आयोगले

उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेछु भन्ने देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थामा सार्वजनिक सम्पत्तिको रेखदेख संरक्षण गर्ने कार्य भएको देखिदैन। स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबाट सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख संरक्षण गर्ने कार्य प्रमुख जिल्ला अधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने देखिन आयो।

२०. नक्सा विपरीत घर निर्माण भए तत्कालिन कानूनी व्यवस्था अनुसार स्थानीय निकायले भत्काउन सक्ने नसक्ने भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा कि.नं. ५४ को जग्गामा घर निर्माण गर्न नक्सा पास भएको भनिएको मिति २०५१।१०।१२ मा बहाल रहेको नगरपालिका ऐन, २०४७ को कानूनी व्यवस्था हेर्दा सार्वजनिक जग्गा मिची घर टहरा निर्माण गरेमा नगरपालिकाको सिफारिशमा जिल्ला कार्यालयले कारवाही चलाउन सक्ने भन्ने देखिन्छ। उक्त व्यवस्थाबाट पनि सार्वजनिक जग्गाको रेखदेख संरक्षण गर्ने कार्य प्रमुख जिल्ला अधिकारीको हुने देखिन्छ। निवेदकको घर भत्काउने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र काठमाडौं महानगरपालिकाले निर्णय गरेको मितिमा प्रचलनमा रहेको तत्कालिन स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा भएको उल्लिखित कानूनी व्यवस्थामा पनि सार्वजनिक जग्गा मिची घर टहरा बनाएको पाइएमा त्यस्तो घर टहरा भत्काउन सक्ने अधिकार काठमाडौं नगरपालिकालाई रहेको देखिन्छ। उल्लिखित दुवै कानूनी व्यवस्थाले त्यस्तो घर भत्काउन सक्ने कानूनी अधिकार स्थानीय निकायमा रहेको देखिन आयो।

२१. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई निवेदकको घर भत्काउने निर्णय गर्ने अधिकार छ, छैन भन्ने तर्फ हेर्दा आयोगको लिखित जवाफमा निवेदकको घरमा सार्वजनिक जग्गा घुसेको हदसम्म सरकारी कायम गर्न सम्बन्धित निकायमा सुझाव दिने निर्णय भएको भनी जिकीर लिएको देखिन्छ। आयोगको मिति २०६९।५।२० को निर्णय हेर्दा " .. फायल साथ संलग्न नापी कार्यालय कलंकीको च.नं. २५६० मिति २०६८।१२।६ को पत्रसाथ संलग्न ट्रेस नक्सा, प्रतिवेदन अध्ययन गर्दा का.जि.का.म.न.पा वडा नं.१३(सीतापाइला चोक देखी पूर्व) सिट नं.१०२-११०२-०२, ०३ कि.नं. ५ र ५४ को कित्ताको नक्सामा सरकारी सार्वजनिक जग्गा घुसेकोमा कट्टा गरी कि.नं. १ सरकारी सार्वजनिक कि.नं.५ र ५४ को जग्गाधनीले जमिनमा केही भाग मिची निर्माण गरेको र सोही सरकारी सार्वजनिक जग्गामा रमेश विश्वकर्मा कटेरो बनाई बसेको देखिएकोले सरकारी सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी घर टहरा बनाई बसेकोलाई हटाई नापी नक्सा अनुसार सरकारी सार्वजनिक कायम गर्नको लागि काठमाडौं महानगरपालिका, का.न.पा.१३ वडा कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय र

काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणलाई लेखी पठाउने" भनी उल्लेख भएको पाइन्छ।

आयोगको उक्त निर्णयमा ऐनको कुन दफाले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी निर्णय गरेको हो सो खुलाएको देखिँदैन। लिखित जवाफमा दफा १२क बमोजिम सम्बन्धित निकायमा सुझाव दिने निर्णय भएको भन्नेसम्म देखिन्छ। जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफमा कि.नं. ५ र ५४ को कित्ता जग्गामा अतिक्रमित सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्न पत्राचार भएको भन्ने र काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको लिखित जवाफमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय कार्यान्वयनको विषयमा दायर भएको रिट निवेदन खारेज गरीपाँउ भन्ने उल्लेख छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय सहितको मिसिल संलग्न कागजातबाट निवेदक समेतले सार्वजनिक जग्गा मिची घर टहरा बनाएको प्राप्त सूचनाका आधारमा जग्गाधनी बुझ्ने, सर्भेक्षक सहितको टोली खटाई स्थलगत नाप नक्साको प्रतिवेदन लिने लगायत आवश्यक प्रमाण हेरी घर टहरा भत्काउन काठमाडौं महानगरपालिका, जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं र काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, काठमाडौंलाई लेखी पठाउने निर्णय भएको देखिन्छ। जिल्ला प्रशासन कार्यालय र काठमाडौं उपत्यका नगर विकास प्राधिकरणको लिखित जवाफ तथा स्वयं आयोगको निर्णयको प्रकृतिबाट आयोगको उक्त निर्णय सुझाव मात्र हो भन्ने देखिँदैन। सुझाव र निर्णय फरक विषय हुन। जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा स्थानीय निकायलाई कानूनले अधिकार दिएको विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट घर भत्काउन लेखी पठाउने भनी गरेको निर्णय क्षेत्राधिकार विपरीत देखिन्छ। साविक संविधानमा भएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अनुचित कार्यको अधिकारक्षेत्र नेपालको संविधानले निरन्तरता दिएको पाइँदैन। हाल भ्रष्टाचार बाहेक अनुचित कार्यमा आयोगले कारवाही चलाउन संविधानतः मिल्ने देखिँदैन। अधिकार विहिन निकायले गरेको कार्यले कानूनी मान्यता नपाउने सन्दर्भमा यस अदालत, संयुक्त इजलासबाट "जुन कामका लागि कानूनले जसलाई अधिकार दिएको छ, सो कार्य सोही निकाय वा अधिकारीले गर्नु पर्दछ। कानूनद्वारा अख्तियारी पाएका निकाय वा अधिकारीको क्षेत्राधिकारमा हस्तक्षेप वा संकुचन हुने गरी अन्य कुनै निकाय वा पदाधिकारीले अधिकार प्रयोग गर्न पाउँदैन। अधिकारविहिन निकायबाट भएको काम कारवाहीले कानूनी मान्यता पाउन सक्तैन। निर्णयको परिणाम सारमा जतिसुकै राम्रो भए पनि क्षेत्राधिकार विहिन निर्णयको कानूनी मान्यता नरहने।" भनी (ने.का.प.२०७४, अंक ८, निर्णय नं.९८६६) कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ। कानूनको अख्तियारी विना अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६९।५।२० मा गरेको निर्णय अधिकारक्षेत्र विहिन रहेको देखिन आयो। कानूनले

दिएको अख्तियारी भन्दा बाहिर गइ भए गरेको कुनै पनि कार्यले वैधता प्राप्त गर्न सक्दैन। कानूनबाट सृजित कुनै पनि निकाय वा पदाधिकारीले कानूनले तोके अनुसार कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ। उक्त कार्य गर्दा पालना गर्नुपर्ने कार्यविधिलाई समेत अनिवार्य रूपमा पालन गर्नुपर्दछ अन्यथा कानून बमोजिम भएको कार्यले समेत वैधता प्राप्त गर्न सक्ने देखिँदैन। कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनमा असर पुग्ने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गइ अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कुनै निर्देशन दिन मिल्ने देखिँदैन। साधिकार निकायबाट निर्णय नहुदै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आदेशात्मक रूपमा निर्देशन दिनु उचित नहुने देखिँदा उक्त निर्णयले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न सक्ने देखिएन ।

२२. अतः माथि विवेचित आधार कारण तथा कानूनी सिद्धान्त समेतबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६९।५।२० को निर्णय अधिकारक्षेत्रभन्दा बाहिर गई गरेको देखिँदा उक्त निर्णयलाई कार्यान्वयन गर्न काठमाडौँ महानगरपालिकाले मिति २०६९।११।१४ मा गरेको निर्णयसमेत बदर नगरी रिट निवेदन खारेज गर्ने पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७०।१।२५ मा भएको आदेश नमिलेको हुँदा उल्टी हुने ठहर्छ। साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६९।५।२० र काठमाडौँ महानगरपालिकाको मिति २०६९।११।१४ को निर्णय समेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुन्छ। निवेदकको माग बमोजिम कि.नं. ५४ मा बनेको घर भत्काउने समेतको कुनै कार्य नगर्नु, नगराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा निषेधज्ञायुक्त परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ। प्रस्तुत आदेशको जानकारी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँलाई महान्यायाधिवक्ता कार्यालय मार्फत दिनु साथै अन्य सरोकारवालाहरूलाई समेत सोको जानकारी दिई दायरीको लगत कट्टा गरी प्रस्तुत मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

न्यायाधीश

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: मेघनाथ चापागाँई

कम्प्युटर अपरेटर: अभिषेककुमार राय

इति संवत् २०७५ साल माघ १४ गते रोज २ शुभम् ।